

ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ БУГАЙОВ: УЧИТЕЛЬ. ВЧЕНИЙ. ГРОМАДЯНИН (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5216>

ТОПУЗОВ

Олег Михайлович

доктор педагогічних наук,
професор, дійсний член
(академік) НАПН України,
віцепрезидент Національної
академії педагогічних наук
України,
м. Київ, Україна

ЛЯШЕНКО

Олександр Іванович

доктор педагогічних наук,
професор, дійсний член
(академік) НАПН України,
академік-секретар Відділення
загальної середньої освіти і
цифровізації освітніх систем
Національної академії педаго-
гічних наук України,
м. Київ, Україна

ГОЛОВКО

Микола Васильович

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробіт-
ник, заступник директора з
наукової роботи Інституту
педагогіки Національної
академії педагогічних наук
України,
м. Київ, Україна

Анотація. У статті висвітлено життєвий шлях та науковий доробок Олександра Івановича Бугайова – відомого вченого в галузі методики навчання фізики й астрономії, доктора педагогічних наук, професора, почесного академіка Національної академії педагогічних наук України, засновника науково-методичної школи, відомої своїми результатами як в Україні, так і за її межами.

Обґрунтовано роль ученого в розвитку сучасної дидактики фізики та освітньої практики, значення його фундаментальних наукових праць для розбудови шкільної фізичної й астрономічної освіти в Україні, утвердження освітньої парадигми компетентнісного навчання, розроблення інноваційного змісту навчання фізики в закладах загальної середньої освіти та його навчально-методичного забезпечення, становлення національного підручника фізики.

Акцентовано на активній громадянській позиції О.І. Бугайова, його багаторічний творчий і наставницький діяльності як засновника наукової школи методики навчання фізики, ролі у підготовці плеяди науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для закладів вищої освіти та наукових установ України і зарубіжжя.

Ключові слова: Олександр Іванович Бугайов; дидактика фізики; наукова школа; шкільна фізична освіта; підручник фізики й астрономії.

У грудні 2023 р. виповнюється 100 років від дня народження видатного українського вченого в галузі теорії і методики навчання фізики й астрономії, засновника наукової школи з методики навчання фізики, доктора педагогічних наук, професора, почесного академіка НАПН України, заслуженого діяча науки і техніки України *Олександра Івановича Бугайова* (5.12.1923 – 17.04.2009). Науковець є автором фундаментальних праць із теорії і практики навчання фізики, навчальних програм і підручників, що заклали основи шкільної фізичної і астрономічної освіти в період становлення української школи в незалежній Україні.

Олександр Іванович Бугайов народився 5 грудня 1923 р. у селі Жданівка Хмельницького району Вінницької області. З дитячих років вирізнявся потягом до знань та навчання, успішно опановував природничо-математичні предмети, після завершення навчання у школі отримав «атестат відмінника». Важливу роль у становленні особистості майбутнього вченого відіграла його мама, Марія Іванівна, яка не лише заохочувала сина до здобуття освіти, а й створила належні умови для навчання, хоча в ті часи це було

досить важко. Її турбота й мудрість мали вагоме значення у його життєдіяльності загалом і зокрема, в майбутній військовій біографії, яка почалася відразу після закінчення загальноосвітньої школи.

Війна змусила юнака, якому ще не виповнилося 18 років, іти боронити рідну землю від фашистських загарбників. Після складних боїв у серпні 1941 р. військову частину новобранців, що брала участь в обороні Києва і якій вдалося уникнути оточення, було розформовано. За спогадами О.І. Бугайова саме тоді, після успішного складання вступних іспитів з математики та мови, він став курсантом артилерійського училища. Після закінчення військового училища 5 травня 1942 р. молодший лейтенант О.І. Бугайов був направлений на фронт, дорогами якого дійшов до Праги. Звільняв і рідну українську землю, зокрема Кіровоградщину. Був двічі поранений. Після завершення Другої світової війни продовжив службу в Маньчжурії та Порт-Артурі, звідки був демобілізований в листопаді 1949 року у званні капітана артилерії. Нагороджений п'ятьма бойовими орденами та багатьма медалями.

Хоча з війною та військовою службою в Олександра Івановича пов'язаний значний період

його життя, він завжди стримано розповідав про ті часи, мав особисту думку й оцінку подій воєнного часу, завжди наголошував, що війна — це біль і втрати.

Віддавши майже десять років військовій службі, він прагнув до мирного життя, хотів долучитися до відбудови країни. Мабуть, саме це бажання, а також любов і повага до людини стали тим визначальним стрижнем, який спрямовував його подальший життєвий шлях.

У 1952 р. після демобілізації та лікування наслідків важких поранень О.І. Бугайов уже в достатньо зрілому віці вступає на фізикоматематичний факультет Київського державного педагогічного інституту (Український державний університет імені Михайла Драгоманова), у якому навчався наполегливо та завзято, був відмінником, отримував іменну стипендію. Після завершення навчання в 1956 р. пішов працювати вчителем фізики в школу № 1 імені А.С. Макаренка в м. Ірпіні Київської області.

Тут виявив себе ініціативним і творчим педагогом, який вмів мотивувати та заохотити учнів. Цікавився новими методичними розробками, які впроваджував в освітню практику. Тож у 1958 р. вступив до аспірантури кафедри методики фізики Київського державного педагогічного інституту. Його науковим керівником був відомий учений-методист, професор О.К. Бабенко — перший в історії української педагогічної науки кандидат з методики навчання фізики. Навчаючись в аспірантурі, молодий науковець паралельно продовжував працювати в школі, поєднуючи наукову роботу з практикою навчання фізики.

Наукові здобутки О.І. Бугайов узагальнив у кандидатській дисертації на тему «Взаємозв'язок вивчення фізики і виробничого навчання в середній школі (на матеріалі підготовки механізаторів сільського господарства)», яку він успішно захистив у 1963 р. Ураховуючи життєвий досвід й організаторські здібності науковця, у 1963 р. його призначають начальником відділу навчально-методичної та наукової роботи управління вищих та середніх педагогічних навчальних закладів. У серпні 1965 р. О.І. Бугайова обрано за конкурсом на посаду доцента кафедри методики фізики Київського державного педагогічного інституту; відповідне вчене звання йому присвоєно в березні 1967 р. У жовтні цього ж року О.І. Бугайова обирають завідувачем кафедри методики фізики педінституту.

За ініціативи та безпосередньої участі О.І. Бугайова на кафедрі розпочинає роботу Всеукраїнський науково-методичний семінар «Актуальні питання методики навчання фізики в середній і вищій школі», який згуртував та відкрив дорогу в наукове життя декільком поколінням українських учених-методистів і вчителів фізики. Семінар продовжує активно функціонувати донині тепер уже в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова.

З 1 березня 1973 р. О.І. Бугайов розпочинає наукову діяльність на посаді завідувача відділу методики фізики Науково-дослідного інституту педагогіки (нині Інститут педагогіки НАПН України), у якому він працював упродовж 35 років — до виходу на пенсію 26 листопада 2008 р. Завдяки зусиллям О.І. Бугайова в інституті започатковано видання республіканських науково-методичних збірників «Методика викладання фізики» та «Бібліотека передового досвіду», у яких друкувалися науково-методичні статті з актуальних проблем методики навчання фізики.

У 1983 р. О.І. Бугайов захистив докторську дисертацію і став другим в Україні доктором педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 — методика викладання фізики; у 1986 р. ученому присвоєно вчене звання професора.

Олександр Іванович Бугайов є одним із творців вітчизняної шкільної фізичної освіти, автором та ініціатором концептуальних документів, що визначили її розвиток на десятиліття. У середині 90-х рр. XX ст. очолюваний О.І. Бугайовим науковий колектив обґрунтував структуру та зміст фізичної і астрономічної освіти для загальноосвітніх закладів освіти на засадах гуманітаризації, особистісної зорієнтованості, диференціації та інтеграції навчання. За результатами цих досліджень у 1996 р. було створено навчальні програ-

ми фізики для середніх загальноосвітніх шкіл (7-11 класи), які стали першими програмами з фізики для середньої школи незалежної України.

Під керівництвом О.І. Бугайова було здійснено наукове дослідження дидактичних умов реалізації принципів диференціації та інтеграції навчання фізики й астрономії в загальноосвітній школі, за результатами якого створено перші вітчизняні підручники інтегрованого базового курсу фізики й астрономії.

У 2003 р. в Інституті педагогіки під керівництвом О.І. Бугайова започатковано новий напрям дослідження — комп'ютерна підтримка навчання фізики й астрономії в загальноосвітній школі. Колектив науковців, що його очолив учений, створив педагогічні програмні засоби з фізики й астрономії нового покоління. За результатами дослідження було розроблено структуру, зміст, методичний супровід та впроваджено в практику програмно-методичні комплекси «Фізика-7», «Фізика-8», «Бібліотека електронних наочностей. Фізика, 7-9 кл.», «Віртуальна фізична лабораторія, 7-9 кл.», «Бібліотека електронних наочностей. Астрономія, 11 кл.».

Наукова школа професора О.І. Бугайова відома своїми досягненнями в теорії та методиці навчання фізики, розробленні концептуальних засад шкільної фізичної освіти, проектуванні структури та змісту навчання фізики в закладах загальної середньої освіти.

Професор О.І. Бугайов підготував 5 докторів педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 — теорія і методика навчання фізики: О.І. Ляшенко (1996 р.), С.П. Величко (1998 р.), М.Т. Мартинюк (1998 р.), М.І. Садовий (2001 р.); Г.І. Імашев (2007 р., Республіка Казахстан). Під керівництвом професора О.І. Бугайова захистили кандидатські дисертації понад 40 молодих учених, багато з яких потім стали докторами наук, професорами.

Професор О.І. Бугайов тривалий час був головою та членом Науково-методичної комісії з фізики Міністерства освіти і науки України. Брав активну участь у роботі спеціалізованих рад із захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 — теорія та методика навчання фізики.

Відзначенням досягнень професора О.І. Бугайова в науково-педагогічній діяльності стало присвоєння вченому 5 вересня 1991 р.

почесного звання «Заслужений діяч науки і техніки». У 2003 р. його обрано почесним академіком Національної академії педагогічних наук України. За вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки професор О.І. Бугайов відзначений багатьма нагородами: нагрудним знаком «Відмінник народної освіти», Почесними грамотами Міністерства освіти і науки України, Почесною грамотою Національної академії педагогічних наук України, медалями «В пам'ять 1500-річчя Києва», «Ветеран праці», «К.Д. Ушинський».

За час своєї понад півстолітньої плідної діяльності О.І. Бугайов підготував близько 250 науково-методичних праць, серед яких монографії, підручники, навчальні і методичні посібники тощо.

Упродовж багатьох десятиліть учений був провідним фахівцем з дидактики фізики, а його методична думка визначала напрями розвитку фізичної освіти в Україні. Та не менш визначальним досягненням професора О.І. Бугайова є його вдячні учні, яких він навчав наукової і життєвої мудрості. Нині вони працюють в університетах, наукових інститутах, розвиваючи ідеї свого Вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Олександр Іванович Бугайов. Особова справа. Архів Інституту педагогіки НАПН України.
- Головко, М.В. (2013). Світочі методичної науки: до 90-річчя з дня народження Олександра Івановича Бугайова. У В.Д. Сиротюк (ред.), *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: збірник наукових праць*, 44. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова.
- Ніколюк, Л.І. (ред.). (2003). *Олександр Іванович Бугайов: До 80-річчя від дня народження. Каталог виставки*. Київ: ДНПБ України. <https://bitly.ws/33VYd>
- Садовий, М.І. (2013). Олександр Іванович Бугайов – воїн, учитель, вчений. *Проблеми сучасного підручника*, (13), 245-254. <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/640/645>

OLEKSANDR BUHAIIV: TEACHER. SCIENTIST. CITIZEN (TO THE 100TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH)**Oleh Topuzov***DSc in Pedagogy, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine, Vice-President, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine***Oleksandr Liashenko***DSc in Pedagogy, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine, Academician Secretary of the Division of General Secondary Education and Education Systems Digitalisation, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine***Mykola Holovko***DSc in Pedagogy, Senior Researcher, Deputy Director for Research Work, Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

Abstract. *The article highlights the biography and scientific achievements of Oleksandr Buhaiov – a well-known scientist in the field of physics and astronomy teaching methods, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Honorary Academician of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, the founder of a scientific and methodological school known for its results both in Ukraine and abroad.*

The role of the scientist in the development of modern physics didactics and educational practice, the importance of his fundamental scientific works for the development of school physics and astronomy education in Ukraine, the establishment of the educational paradigm of competence-based learning, the development of innovative content of physics education in general secondary education institutions and its educational and methodological support, the formation of a national physics textbook are substantiated.

The article emphasizes the active civic position of O. Buhaiov, his many years of creative and mentoring activity as the founder of the scientific school of physics teaching methods, his role in training a number of highly qualified scientific and pedagogical personnel for higher schools and scientific institutions in Ukraine and abroad.

Keywords: *Oleksandr Buhaiov; didactics of physics; scientific school; school physical education; physics and astronomy textbook.*

Дата публікації: 1 грудня 2023 р.